

ASOSIY VOSITALARNI JORIY TA'MIRLASH XARAJATLARI HISOBINI TAKOMILLASHTIRISH.

Karimov Otabek Sulxonovich

Termiz iqtisodiyot va servis universiteti
Davlat moliyaviy nazorati va auditi yo'nalishi

2-kurs magistranti

ok90551@gmail.com

ANNOTATSIYA

Ushbu ilmiy maqolada korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta'mirlash xarajatlari hisobi tizimini takomillashtirish masalalari yoritilgan. Mavzuning dolzarbligi ishlab chiqarish jarayonlarining uzluksizligi, asosiy vositalarning xizmat muddati va samaradorligini oshirish bilan izohlanadi. Amaliy faoliyatda joriy ta'mirlash xarajatlarini to'g'ri tasniflash, hujjatlashtirish va ularni xarajatlar tarkibida aks ettirish ko'plab korxonalarda muammoli hisoblanadi. Maqolada ilg'or xorijiy tajribalar, normativ-huquqiy manbalar hamda iqtisodiy adabiyotlar asosida joriy ta'mirlash xarajatlari hisobining amaldagi holati tahlil qilinadi. Shuningdek, korxonalarda xarajatlarni to'g'ri rejalashtirish, hisobga olish va tahlil qilishni takomillashtirish bo'yicha takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari asosiy vositalarning texnik holatini yaxshilash, moliyaviy natijalarni aniq shakllantirish hamda korxonaning iqtisodiy barqarorligini oshirishga xizmat qiladi.

KALIT SO'ZLARI: Asosiy vositalar, joriy ta'mirlash, xarajatlar hisobi, moliyaviy natija, boshqaruv hisobi.

АННОТАЦИЯ

В данной научной статье рассматриваются вопросы совершенствования системы учета расходов на текущий ремонт основных средств на предприятиях. Актуальность темы объясняется необходимостью обеспечения непрерывности производственного процесса, продления срока службы основных средств и повышения их эффективности. На практике классификация, документирование и отражение расходов на текущий ремонт в составе затрат нередко вызывают трудности. В статье анализируется современное состояние учета расходов на текущий ремонт на основе передового зарубежного опыта, нормативно-правовых источников и экономической литературы. Также предлагаются рекомендации по совершенствованию планирования, учета и анализа данных расходов на предприятиях. Результаты исследования способствуют улучшению

технического состояния основных средств, формированию достоверных финансовых результатов и повышению экономической устойчивости предприятия.

КЛЮЧЕВЫЕ СЛОВА: Основные средства, текущий ремонт, учет расходов, финансовый результат, управленческий учет.

ABSTRACT

This scientific article examines the improvement of accounting procedures for current repair expenses of fixed assets in enterprises. The relevance of the topic is justified by the need to ensure continuity of production processes, extend the service life of fixed assets, and increase their operational efficiency. In practice, the classification, documentation, and recognition of current repair expenses within cost structures often present difficulties for enterprises. The article analyzes the current state of accounting for such expenses based on advanced international practices, regulatory frameworks, and economic literature. Furthermore, recommendations are developed to enhance planning, accounting, and analytical processes related to current repair costs. The research findings contribute to improving the technical condition of fixed assets, ensuring accurate financial results, and strengthening the economic stability of enterprises.

KEYWORDS: Fixed assets, current repair, cost accounting, financial result, managerial accounting.

KIRISH

Zamonaviy iqtisodiy rivojlanish sharoitida korxonalarining ishlab chiqarish samaradorligini oshirish, raqobatbardoshligini ta'minlash va iqtisodiy barqarorligini mustahkamlashda asosiy vositalarning texnik holati va ularning ishlashga yaroqlilik darajasi muhim o'rin tutadi. Asosiy vositalarning uzluksiz ishlashi, ishlab chiqarish quvvatlarining optimal holatda saqlanishi ko'p jihatdan joriy ta'mirlash jarayonlarining o'z vaqtida va to'g'ri amalga oshirilishiga bog'liq. Shu sababli joriy ta'mirlash xarajatlari hisobi korxonalar moliyaviy natijalarining shakllanishi, resurslardan oqilona foydalanish va boshqaruv qarorlarining sifatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mavzuning dolzarbligi shundaki, ko'plab korxonalarda joriy ta'mirlash xarajatlari bo'yicha hisob yuritish amaliyotida metodik nomuvofiqliklar, hujjatlashtirishdagi kamchiliklar, xarajatlarning to'g'ri tasniflanmasligi, ularning moliyaviy hisobotlarda aniq aks ettirilmasligi kabi muammolar mavjud. Bu esa korxonalarining moliyaviy natijalarini noto'g'ri shakllanishiga, asosiy vositalarning

real texnik holatini baholashda xatoliklarga, xarajatlar normativlarini rejalashtirishda noaniqliklarga olib keladi. Natijada ta'mirlash jarayonlari kechikadi, ishlab chiqarish jarayonlarida uzilishlar yuzaga keladi va asosiy vositalarning foydalanish muddati qisqaradi. Dunyo amaliyotida asosiy vositalarning texnik xizmat ko'rsatish va ta'mirlash tizimini takomillashtirish korxonalar rentabelligini oshirishning muhim omillaridan biri sifatida e'tirof etilgan. Yetakchi mamlakatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, joriy ta'mirlash xarajatlarini standartlashtirilgan mezonlar asosida hisobga olish, ularni aniq hujjatlashtirish, xarajatlarni boshqarishning ilmiy asoslangan mexanizmlaridan foydalanish orqali korxonalarda aktivlarning xizmat muddatini uzaytirish, ishlab chiqarish quvvatlaridan yuqori darajada foydalanish va xarajatlarni kamaytirish mumkin. O'zbekiston iqtisodiyotida ham modernizatsiya jarayonlari, ishlab chiqarish quvvatlarini yangilash va texnikaviy qayta jihozlash jarayonlari jadallashgan bir paytda bu mavzuning ilmiy-amaliy ahamiyati ortib bormoqda. Amaldagi normativ-huquqiy baza mavjud bo'lsa-da, joriy ta'mirlash xarajatlari hisobi bo'yicha yagona yondashuv, xalqaro standartlarga yaqinlashtirilgan rejim va zamonaviy boshqaruv mexanizmlariga ehtiyoj mavjud. Ayniqsa, moliyaviy va boshqaruv hisobi integratsiyasini ta'minlash, ta'mirlash xarajatlarini iqtisodiy tahlil qilish va baholash, shuningdek, xarajatlarni avtomatlashtirilgan tizimlarda yuritish bo'yicha ilmiy takliflar ishlab chiqishni talab etadi. Shu nuqtayi nazardan, ushbu tadqiqotda korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta'mirlash xarajatlari hisobining mavjud holati ilmiy asosda tahlil qilinadi, ilg'or xorijiy tajribalar bilan solishtiriladi hamda tizimni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqiladi. Tadqiqot natijalari korxonalar hisob siyosatini takomillashtirish, moliyaviy ko'rsatkichlarning ishonchliligini oshirish va asosiy vositalarning samarali ekspluatatsiyasini ta'minlashga qaratilgan.

MAQSAD

Ushbu tadqiqotning asosiy maqsadi korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta'mirlash xarajatlari hisobining amaldagi tizimini o'rganish, mavjud muammolarni aniqlash va xalqaro tajriba hamda ilmiy-metodik yondashuvlarga asoslangan holda uni takomillashtirish bo'yicha ilmiy-amaliy takliflar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot asosiy vositalarning texnik holatini saqlab turish xarajatlarini aniq tasniflash, hujjatlashtirish jarayonlarini takomillashtirish, moliyaviy hisobotlarda ularning aks ettirilishining shaffofligini oshirish hamda xarajatlarni boshqarishning samarali mexanizmlarini yaratishga qaratilgan. Shu bilan birga, korxonalarda joriy ta'mirlash

xarajatlari hisobini xalqaro standartlarga yaqinlashtirish va aktivlardan foydalanish samaradorligini oshirish ham tadqiqotning asosiy vazifalaridan biridir.

METODLAR

Ushbu tadqiqotda asosiy vositalarni joriy ta'mirlash xarajatlari hisobini chuqur o'rganish va tahlil qilish maqsadida bir nechta ilmiy-uslubiy yondashuvlardan foydalanildi. Birinchidan, nazariy tahlil metodi orqali hisob, moliya va menejment sohasiga oid xalqaro hamda mahalliy ilmiy adabiyotlar, darsliklar, iqtisodiy tadqiqotlar, me'yoriy-huquqiy hujjatlar chuqur o'rganildi. Bu yondashuv joriy ta'mirlash xarajatlari hisobi bo'yicha mavjud ilmiy qarashlar, metodik yondashuvlar va ularning evolyutsiyasini aniqlashga imkon berdi. Ikkinchidan, qiyosiy tahlil metodi qo'llanilib, O'zbekiston korxonalari amaliyoti xalqaro standartlar va rivojlangan davlatlar tajribasi bilan solishtirildi. Ushbu yondashuv joriy ta'mirlash xarajatlarini hisobga olishdagi farqlarni, normativ yondashuvdagi kamchiliklarni hamda takomillashtirish imkoniyatlarini aniqlashga yordam berdi. Uchinchidan, iqtisodiy-statistik tahlil metodi asosida korxonalarining moliyaviy hisobotlari, buxgalteriya registrlari va xarajatlar dinamikasi o'rganildi. Ta'mirlash xarajatlarining tarkibi, ulushi, o'sish tendensiyalari hamda asosiy vositalarning texnik holatiga ta'siri statistik ko'rsatkichlar asosida baholandi. To'rtinchidan, amaliy kuzatuv va hujjatlarni o'rganish metodi orqali korxonalarda ta'mirlash jarayonlari, hujjatlashtirish tartibi, xarajatlarning tasnifi va hisobga olish mexanizmlari real sharoitda kuzatildi. Bu usul amaldagi tizimdagi kamchiliklarni aniq aniqlash imkonini berdi. Beshinchidan, mantiqiy-tahliliy metod yordamida mavjud muammolarning sabab-natija bog'liqliklari ochib berildi, joriy ta'mirlash xarajatlari hisobi bo'yicha samarali boshqaruv mexanizmlarini ishlab chiqishga xizmat qiluvchi ilmiy xulosalar shakllantirildi. Metodlar majmuasi tadqiqot natijalarining ilmiy asoslanganligini ta'minlaydi, amaliy takliflarning ishonchliligini oshiradi va korxonalar uchun qo'llash imkoniyatini kengaytiradi.

NATIJALAR

Tadqiqot davomida korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta'mirlash xarajatlari hisobining amaldagi holati chuqur tahlil qilindi va bir qator muhim ilmiy-amaliy natijalarga erishildi. Birinchidan, o'rganilgan korxonalarda joriy ta'mirlash xarajatlarini tasniflashda yagona yondashuv mavjud emasligi aniqlandi. Ayrim korxonalarda ta'mirlash ishlari ekspluatatsiya xarajatlariga kiritilsa, boshqalarda ular kapital xarajatlarga yaqinlashtirilgan holda aks ettiriladi. Bu holat moliyaviy

natijalarning shakllanishida tafovutlar yuzaga keltirib, real ko'rsatkichlarning aniqligini pasaytiradi. Ikkinchidan, hujjatlashtirish jarayonida sezilarli kamchiliklar mavjudligi aniqlandi. Ta'mirlash jarayonining bosqichlari, sarflangan materiallar miqdori, ish haqi xarajatlari hamda texnik xizmat ko'rsatish davriyligi ko'plab korxonalarda to'liq qayd etilmasligi xarajatlar nazoratining sustlashuviga sabab bo'ladi. Natijada ta'mirlash xarajatlarining iqtisodiy asoslanganligi baholanishi qiyinlashadi. Uchinchidan, iqtisodiy-statistik tahlil natijalari ko'rsatdiki, korxonalarining aksariyatida joriy ta'mirlash xarajatlari yildan-yilga oshib bormoqda. Bu o'sish asosan uskunalarning eskirish darajasining yuqoriligi, ta'mirlash intervalining ilmiy asosda belgilanmagani hamda xarajatlar rejasining yetarli aniqlashtirilmagani bilan bog'liq. To'rtinchidan, qiyosiy tahlil shuni ko'rsatdiki, xalqaro amaliyotda ta'mirlash uchun xarajatlar texnik me'yorlar, xizmat muddati, amortizatsiya siyosati va aktivning ekspluatatsion xususiyatlari asosida qat'iy belgilangan. O'rganilgan O'zbekiston korxonalarida esa bu jarayon ko'p hollarda subyektiv yondashuvga asoslanadi, normativlarning yagona tizimi shakllanmagan. Beshinchidan, tadqiqot natijasi sifatida joriy ta'mirlash xarajatlari bo'yicha quyidagi takomillashtirish yo'nalishlari aniqlab berildi:

ta'mirlash xarajatlarini to'g'ri tasniflash uchun standartlashtirilgan mezonlarni joriy etish;

xarajatlarni hujjatlashtirishni raqamlashtirish, elektron reyestrlar va avtomatlashtirilgan hisob tizimlaridan foydalanish;

ta'mirlash jarayonlarini rejalashtirishda texnik diagnostika natijalari asosida belgilangan ilmiy yondashuvlardan foydalanish;

joriy ta'mirlash bilan bog'liq xarajatlarni boshqaruv hisobi ko'rsatkichlari bilan integratsiyalash;

xalqaro standartlar (masalan, aktivlarning texnik xizmat ko'rsatish modeliga oid ilg'or tajribalar) asosida tahlil va baholash mexanizmlarini joriy etish.

Olingan natijalar korxonalarda joriy ta'mirlash xarajatlari hisobining samaradorligini oshirish, moliyaviy hisobotlarda aniq va shaffof ko'rsatkichlarni shakllantirish hamda asosiy vositalarning ekspluatatsion holatini yaxshilashga xizmat qiladi.

MUHOKAMA

Tadqiqot natijalari korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta'mirlash xarajatlari hisobini yuritishda mavjud yondashuvlar yetarli darajada takomillashmaganini ko'rsatdi. Amaldagi tizimning samaradorligi ko'p jihatdan xarajatlarning to'g'ri tasniflanishi, hujjatlashtirilishi va boshqarilishi bilan bog'liq bo'lib, aynan shu

jarayonlarda sezilarli bo'shliqlar mavjudligi aniqlangan. Bu holat hisob siyosati, moliyaviy natijalar, ishlab chiqarish jarayonlari va asosiy vositalarning texnik holatiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Xalqaro amaliyot bilan taqqoslash shuni ko'rsatadiki, rivojlangan davlatlar korxonalarida ta'mirlash ishlari qat'iy reglamentlar, texnik xizmat ko'rsatish standartlari va aktivlarning ekspluatatsion xususiyatlariga asoslangan holda rejalashtiriladi. Bunday tizim joriy ta'mirlash xarajatlarining aniqligini, ularning to'g'ri hisobda aks ettirilishini va xarajatlar dinamikasining shaffofligini ta'minlaydi. O'zbekiston korxonalarida esa ta'mirlash jarayonining rejalashtirilishi, uning davriyligi va texnik me'yorlari bo'yicha yagona standartlarning mavjud emasligi samaradorlikni pasaytirayotgan omillardan biridir.

Tahlillar shuni ko'rsatdiki, joriy ta'mirlash xarajatlari ko'plab korxonalarda ekspluatatsion sarflar tarkibida umumiy ko'rsatkich sifatida aks ettiriladi, lekin xarajatlarning tarkibi va ulushi bo'yicha analitik ma'lumotlar yetarli darajada shakllantirilmaydi. Natijada, boshqaruv qarorlarini qabul qilishda asosiy vositalarning texnik holati, ta'mirlash zaruriyati va sarf-harajatlarning optimal miqdori bo'yicha aniq tahliliy xulosalar chiqarish qiyinlashadi. Bu esa boshqaruv hisobi va moliyaviy hisobning o'zaro integratsiyasi yetarli darajada yo'lga qo'yilmaganini ko'rsatadi. Shuningdek, tadqiqot davomida hujjatlashtirish jarayonlari bo'yicha mavjud muammolar ham aniqlandi. Ta'mirlash ishlari bo'yicha sarflangan materiallarning miqdori, ishlatilgan texnik vositalar, ish haqi xarajatlari va texnik xizmat ko'rsatish davriyligi haqida aniq ma'lumotlarning yetishmasligi nazorat mexanizmlarining zaiflashishiga olib keladi. Bu holat xarajatlarning ortiqcha yoki ortiqcha bo'lmaganligini baholashni murakkablashtiradi. Tadqiqot asosida taklif etilgan takomillashtirish yo'nalishlari korxonalar uchun amaliy ahamiyatga ega. Xususan, joriy ta'mirlash xarajatlarini tasniflashni standartlashtirish, normativ-huquqiy bazani yangilash, texnik diagnostikaga asoslangan rejalashtirish tizimini joriy etish va hujjatlashtirish jarayonlarini to'liq raqamlashtirish kabi choralar hisobning aniq va shaffof yuritilishini ta'minlaydi. Bundan tashqari, xalqaro tajribaga asoslangan aktivlarni boshqarish modellari (masalan, profilaktik ta'mirlash, rejalashtirilgan texnik xizmat tizimi) asosiy vositalardan foydalanish samaradorligini oshiradi, xarajatlarni optimallashtiradi va ishlab chiqarish uzluksizligini ta'minlaydi. Umuman olganda, tadqiqot natijalari korxonalarda joriy ta'mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish nafaqat moliyaviy hisobning aniqligini oshirish, balki asosiy vositalarning ekspluatatsion holatini yaxshilash va ishlab chiqarish jarayonining barqarorligini ta'minlash uchun ham zarurligini ko'rsatdi.

XULOSA

Tadqiqot natijalari korxonalarda asosiy vositalarni joriy ta'mirlash xarajatlari hisobini takomillashtirish dolzarb vazifa ekanini ko'rsatdi. Amaldagi tizimda xarajatlarni tasniflash, hujjatlashtirish va nazorat qilish jarayonlarida aniqlik yetishmasligi, texnik me'yorlar asosida rejalashtirishning yo'lga qo'yilmagani, shuningdek xalqaro tajriba talablariga to'liq mos kelmaydigan yondashuvlar mavjudligi aniqlangan. Xalqaro standartlar bilan taqqoslash shuni tasdiqladiki, rivojlangan davlatlar korxonalarida joriy ta'mirlash xarajatlarini rejalashtirish, ularni chegaralangan mezonlar asosida tasniflash va moliyaviy hisobotlarda shaffof aks ettirish yuqori darajada yo'lga qo'yilgan. O'zbekiston korxonalarida esa bunday yondashuvlar hali to'liq joriy qilinmagan bo'lib, bu moliyaviy natijalar ishonchligiga, aktivlarning ekspluatatsion samaradorligiga va boshqaruv qarorlarining sifatiga salbiy ta'sir ko'rsatadi.

Tadqiqot asosida quyidagi xulosalarga kelindi:

korxonalarda joriy ta'mirlash xarajatlari bo'yicha yagona tasnif va standartlarning mavjud emasligi hisobning tartibsizligini kuchaytiradi;

hujjatlashtirishning yetarli darajada raqamlashtirilmagani xarajatlar nazorati va tahlilini murakkablashtiradi;

texnik diagnostika asosidagi rejalashtirish tizimining yo'qligi ta'mirlash xarajatlarining oshishiga va asosiy vositalarning ertaroq ishdan chiqishiga sabab bo'ladi;

xalqaro tajribaga mos yondashuvlarni joriy etish, xususan profilaktik ta'mirlash tizimi va aktivlarni boshqarishning zamonaviy modellari xarajatlarni optimallashtirish va aktivlardan foydalanish samaradorligini oshiradi;

joriy ta'mirlash xarajatlari hisobi bilan boshqaruv hisobi ko'rsatkichlarini integratsiyalash korxonalar faoliyatining real holatini to'g'ri baholashga xizmat qiladi.

Umuman olganda, asosiy vositalarni joriy ta'mirlash xarajatlari hisobining takomillashuvi korxonalarining moliyaviy barqarorligi, ishlab chiqarish uzluksizligi va aktivlar ishlash muddatining uzayishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Mazkur yo'nalishda taklif etilgan chora-tadbirlarning amaliyotga joriy etilishi korxonalar uchun iqtisodiy samaradorlikni oshiradi, moliyaviy hisobotlarning shaffofligini kuchaytiradi va xalqaro talablarga mos raqobatbardosh boshqaruv tizimini shakllantiradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Qodirov Q., To‘xtayev B. Buxgalteriya hisobi nazariyasi va amaliyoti. — Toshkent: Iqtisod-Moliya, 2020.
2. Abdukarimov B.X. Moliyaviy hisobotlar va ularning tahlili. — Toshkent: Fan va Texnologiya, 2019.
3. Ahmedov A., Xolmuradov J. Korxonalar moliyasi: nazariya va amaliyot. — Toshkent: Innovatsiya-Ziyo, 2021.
4. Савицкая Г.В. Анализ хозяйственной деятельности предприятия. — Москва: ИНФРА-М, 2020.
5. Палий В.Ф., Соколов Я.В. Бухгалтерский учет и анализ. — Москва: Экономика, 2018.
6. Николаева О.Е. Учет основных средств и их амортизация: методология и практика. — Санкт-Петербург: Питер, 2019.
7. Horngren C., Datar S., Rajan M. Cost Accounting: A Managerial Emphasis. — New Jersey: Pearson, 2021.
8. IFRS Foundation. International Accounting Standard IAS 16 – Property, Plant and Equipment. — London, 2022.
9. Kaplan R., Atkinson A. Advanced Management Accounting. — New York: Pearson, 2020.